

PAPER DETAILS

TITLE: Zâhir ve Bâtin Anlayisi Çerçevesinde Ele Alinan Bazi Tasavvufî Konularin Sûfî Menâkibnâmeleri Örnekliginde Incelenmesi

AUTHORS: Cüveyriye ILTUS

PAGES: 167-194

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1579738>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

**Zâhir ve Bâtın Anlayışı Çerçevesinde Ele Alınan Bazı Tasavvufi
Konuların Sûfî Menâkıbnâmeleri Örnekliğinde İncelenmesi**

Examination of Some Sufistic Issues Handled within the Scope of
Apparent and Esoteric Understandings Together with Sufi
Manâkıbnâmas

Yazar / Author

Cüveyriye İLTUŞ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı

iltuscueveyriye@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4406-325X>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 15/02/2021

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 25/06/2021

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2021

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran/ June

Yıl/Year: 19 **Sayı/Issue:** 37 **Sayfa /Page:** 167-194

Atıf/Citation: İltuş, Cüveyriye. “Zâhir ve Bâtın Anlayışı Çerçevesinde Ele Alınan Bazı Tasavvufi Konuların Sûfî Menâkıbnâmeleri Örnekliğinde İncelenmesi”. *KSÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Haziran 2021), 167-194

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.880946>

- Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir

Zâhir ve Bâtın Anlayışı Çerçevesinde Ele Alınan Bazı Tasavvufi Konuların Sûfi Menâkıbnâmeleri Örnekliğinde İncelenmesi

Öz

Bir düşüncenin ortaya çıkması ve sistemleşmesinde kavramlara yüklenen anlam, o düşüncenin bilgi, varlık ve toplum anlayışını yansıtmaya yönüyle önemlidir. Bu sebeple, tasavvufi yaklaşım ve yaşantının bilinmesinde de irfan düşüncesinin temsilcisi konumunda olan sûfilerin alana özgü terimlere yüklediği manaları kavramak ve bu terimlerin mahiyetini idrak etmek önem arz etmektedir. Sûfiler, bazı meselelere zâhir ve bâtın anlayışından hareket ederek yaklaşmışlar ve bu çerçevede yeni bir anlam alanı oluşturmuşlardır. Bu çalışmanın amacı, sûfilerin yaşam ve tasavvuf düşüncesini yansıtan menâkıbnâmelerden hareketle onların zâhir-bâtın düalizmi çerçevesinde ele aldıkları konuları ve anlam alanını keşfetmektir. Bu çalışmada, bazı sûfilerin zâhir-bâtın anlayışlarının ilim, ibadet ve seyr ü sülûk ile ilgili konulara nasıl yansıdığı sûfi menâkıbnâmeleri özelinde ele alınmıştır. Bu makalede nitel araştırma kapsamında belge tarama modeli, verilerin toplanmasında ise doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfi, Menâkıbnâmeler, Kavramlar, Zâhir ve Bâtın.

Examination of Some Sufistic Issues Handled within the Scope of Apparent and Esoteric Understandings Together with Sufi Manâkıbnâmas

Abstract

The meaning that is given to concepts during the emergence and systemization of thought is significant in the way that this thought reflects the understanding of knowledge, existence, and society. For this reason, it is important to understand and comprehend the meanings given in terms specific for the field by, Sufis, who are representatives of the scholarly perspective, in understanding the Sufistic approach and life. Sufis considered some cases from two perspectives, which are "apparent" and "esoteric" perspectives and

that is how they created a field of meanings. The purpose of this study is to discover the lives of Sufis and also to discover the fields of meanings and topics discussed by them under the roof of apparent-esoteric dualism by basing on manākibnāma, which define the Sufistic way of thinking. This study focuses on how the understandings of apparent-esoteric of some Sufis are reflected on the topics dealing with science, worship, and sayr al-sulūk in the context of Sufi manākibnāma. In this article, a document screening model was used within the scope of qualitative research, and a document analysis method was used in collecting data.

Keywords: Sufism, Sufi, manākibnāma, concepts, apparent and esoteric.

Giriş:

Bir düşünce sistemi veya ilim dalı, zuhur etmesiyle birlikte kendine yer bulma çabası içerisine girmekte, metodunu belirleyerek o doğrultuda terminolojisini oluşturmakta, kavramlara kendi anlayışını yansıtan anlamlar yüklemektedir.

Tasavvuf, akıllı ihmal etmeyen bununla birlikte kalbi de idrak merkezi olarak gören bir ilimdir. Bu ilmin gayesi insan-ı kâmil yetiştirmek, metodu ise nefis terbiyesi ve kalbin tasfiyesidir. Bu gayeyi gerçekleştirirken insanı maddî ve manevî; zâhiri/şeklî ve bâtını/kalbî özellikleriyle bir bütün olarak ele almıştır. Sûfilerin zâhir ve bâtın yaklaşımı, tasavvufî tasavvurlarında etkili olmuş ve bu doğrultuda meseleleri izah etmişlerdir.

Makalede; Kâzerûniyye, Vefâiyye, Rifâiyye, Mevleviyye, Şâze-liyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye tarikatlarına mensup olan Ebû İshâk-ı Kâzerûnî (öl. 426/1035), Ebu'l-Vefâ (öl. 501/1107), Ahmed er-Rifâî (öl. 578/1182), Şems-i Tebrizî (öl. 645/1247 [?]), Mevlânâ (öl. 672/1273), İbn Atâullah el-İskenderî (öl. 709/1309), Ârif Çelebi (öl. 719/1320), Bahâeddin Nakşibend (öl. 791/1389), Alâeddin Ali es-Semerkindî (öl. 860/1456), Şems-i Sivâsî (öl. 1006/1597), Receb-i Sivâsî (öl. 1010/1600), Murad Nakşibendî (öl. 1132/1720) isimli sûfilerden bahseden; *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî*, *Murad-*

Nakşibendî ve Menâkıbı, Ariflerin Menkıbeleri, Tacû'l-Ârifin Seyyid Ebû'l-Vefâ'nın Menâkıbnâmesi, Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkandî ve Menâkıbnâmesi, Celâu's-Sadâ fî Sîreti İmâmi'l-Hudâ, Letâifü'l-Minen, Şems-i Sivâsî Menakıbnamesi gibi menâkıbnâmelere yer verilmiştir. Çalışmaya konu olan menâkıbnâmeler, 11-18. yüzyıllar arasında yaşamış, tasavvufî görüşleriyle insanları etkilemiş, farklı tarikat ve meşreplere sahip olan mezkûr sûfileri anlatan eserlerdir. Bu çeşitlilik, karşılaştırma yapma imkânı sağlamıştır.

Bu çalışmada, zâhir ve bâtın kavramları hakkında bilgi verilmiş, sonrasında ise sûfî menâkıbnâmeleri örnekliğinde, sûfilerin derunî bir anlayış ve ince manalar içeren zâhir-bâtın anlayışlarının yansıdığı ilim, ibadet, seyr ü sülûk konularıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Başlıkların altında yer verilen rivâyetlerin iç sıralamasının sistematik olması için, sûfilerin yaşadıkları dönem göz önünde bulundurularak kronolojik düzenlemeye özen gösterilmiş; aynı sûfinin ya da aynı tarikata mensup sûfilerin açıklamalarının peş peşe gelmesine dikkat edilmiştir.

1. Zâhir ve Bâtın

Zâhir kelimesi sözlükte, “açık, berrak, âşikâr olmak, muttali olmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Bâtın kelimesi ise zâhir kelimesinin zıddı olup sözlükte, “gizli olmak; bilmek, bir şeyin iç yüzüne ve bir kimsenin sırlarına vâkıf olmak” gibi manaları ifade etmektedir.² İslâm'ın namaz, oruç gibi emirlerinde birtakım hikmetler bulunduğunu kabul eden tasavvuf ehli, şeriatın iç yüzünü bilme yolunda oldukları için kendilerini “bâtın ehli” sayarlar.³ Onların nazarında, beden her amelinin, kalbî amellerden bir karşılığı vardır.⁴

Zâhir ilmi, ilâhî metni dinlemekten, okumaktan, okunan bir metin üzerinde düşünüp taşınmaktan, kutsal metinleri esas alıp

¹ Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru's-Sadr, ts.), “zhr”, 4/37.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “btn”, 13/52-55.

³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 90.

⁴ Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf (İslâm'da Manevî Hayat)*, çev. Ekrem Demirli – Abdullah Kartal (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 112.

istidlalde bulunmaktan, kıyaslar yapmaktan ve akıl yürütmekten hâsıl olan aklî ve fikrî bilgilerdir. Bâtınî bilgi ise bunlara ek olarak nefis mücâhededesini, riyâzeti, ameli, itaati ve ibadeti esas alan bilgidir. Bâtın ulemâsı nezdinde zâhirî bilgilerin ayrı bir önemi ve değeri varken, zâhir ulemâsı nezdinde de kutsal metinlerdeki zâhirî, lafzî ve lügavî mana ve bilgilerden ayrı, bunların ötesinde birtakım bâtınî/gizli, derûnî/içsel ve sırrî/ince manaların varlığı bir gerçektir.⁵

Zâhirî ilim denilen ilim, bâtınî ilimlere açılan bir kapı mesa-besindedir. Bâtınî ilme giden yol, zâhirî ilimden geçer. Bu bakımdan zâhir ile bâtın, birbirini tamamlayan iki ilimdir.⁶ Zâhir ve bâtın, paranın yazı ve turası gibi birbirinden ayrılması mümkün olmayan ve birbirini tamamlayan iki anlam katmanıdır. Kalp merkezli yorumlar, manevî açılımlar ve içsel derinlikleri din ve vahyin derûnî boyutta tecrübe edilmesini hedeflemektedir.⁷

Sûfilere göre ilm-i bâtın, zühd, takva, amel, ibadet, ahlâk gibi hususlarla ilgili bilgilerdir ve onlar amele yansıyan, uygulanan bilgilere ilim olarak değer verirler. Dinî hakikatlerin görülmesine engel olan, taklide dayanan, yanlış, eksik, gereksiz bilgileri; felâha ermeye engel olan perde olarak görürler.⁸ Sûfiler önemli ve değerli görmelerine rağmen zâhirî ilimleri kışr (kabuk), bâtınî ilimleri (mârifet ve irfan) ise lûb (öz) olarak görür, birinci derecede önemli olanın bu ilimler olduğunu ifade ederler.⁹

Sûfiler, bâtınî ilim konusunda suistimallerin olmaması için birtakım uyarılarda bulunmuşlardır. Sûfî kisvesine bürünen, tasavvufî âdâba sarıldığını vehmeden fakat tasavvufun esaslarını yerine getirmeyen kişiler yanlgı içindedirler. Onlar öncelikle haramdan sakınmalı, emirleri yerine getirmeli ve dünyaya kalben bağlanma-

⁵ Süleyman Uludağ, “Başlangıçtan Günümüze Tasavvufta Usûl Meselesi”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi-2* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 1045-1048.

⁶ Ferzende İdz, “Tasavvufta İlm-i Zâhir-İlm-i Bâtın Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2006), 256.

⁷ Mustafa Kara, *Gönül Mektupları* (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2003), 121.

⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 196.

⁹ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* (Kahire: y.y., 1939), 1/24-26,40.

malıdır.¹⁰

Zâhir ve bâtin ayrımı âlem konusunda da bulunmaktadır. Zâhirî âlem, beş duyu organıyla bilinen, hissedilen ve görülen maddî âlemdir. Batınî âlem ise, akıl ve irfan nuruyla bilinebilen ve basiret gözüyle görülebilen gayb alemidir.¹¹

Sûfilerin zâhir-bâtın anlayışları, “Bâtiniyye”den farklıdır. Bâtiniyye tasavvufu yanlış anlamaktan ve şer’î hükümlere aldırış etmemekten dolayı ibâhaya ve dalalete düşen bu tür düşünce sahiplerinin ortak adıdır.¹² Bâtınîliğin aksine sûfiler, zâhirî ilmi ve ameli iptal edecek söylemler geliştirmemişlerdir. Bilakis sûfiler ısrarla zâhir ile bâtını bir araya getirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Onlara göre zâhir bilgisi ve zâhir ile amel etmek bâtına ulaştıran bir yol olduğu gibi bâtin bilgisinin doğruluğunun da bir ölçüsüdür.¹³

Bu kavramlar, içeriği noktasında insan düşüncesinde de önemli ayrımlara neden olmuştur.¹⁴ Bu ayrım, ilim dalları arasında olduğu gibi, Zâhirilik-Bâtınîlik gibi düşünce sistemlerinin veya Kadızadeliler-Sivâsiler¹⁵ gibi hareketlerin oluşmasında da etkili olmuştur.

2. Zâhir ve Bâtın Anlayışı Çerçevesinde Ele Alınan Konular

2.1. İlim

Tasavvufu diğer İslâmî ilimlerden ayıran ve özgün kılan husus bilgi anlayışıdır. Tasavvufun epistemoloji anlayışına göre ilim,

¹⁰ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lumâ’ fi’t-tasavvuf: İslâm Tasavvufu*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 414.

¹¹ Bk. Necmeddin-i Kübrâ, *et-Te’vilâtü’n-necmiyye fi’t-tefsiri’l-işârî es-sûfî*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beyrut; y.y., 2009), 2/366.

¹² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2001), 68.

¹³ M. Zeki Süslü, *Tasavvufî Tefsir Metodu ve Bâtınî Te’vîl Geleneğiyle Mukayesesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 160.

¹⁴ Refik Ergin, *İslâm Düşüncesinde Zâhir-Bâtın Ayrımı Açısından Kadızadeliler Örneği* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 14.

¹⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. İbrahim Baz, *Kadızâdeliler Sivâsiler Tartışması* (Ankara: Otto Yayınları, 2019).

zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. İlm-i bâtın, tasavvufî kaynaklarda özellikle Serrâc'ın (öl. 378/988) önemle üzerinde durduğu bir kavramdır.¹⁶ İmam Gazzâlî'ye göre, zâhir ilmi, dış azalarla yapılan amellerin ilmidir; bâtın ilmi ise kalplerin amelîne ait ilimdir.¹⁷

Bu bölümde Bahâeddin Nakşibend, Murad Nakşibendî ve Şems-i Sivâsî'nin ilim konusundaki zâhir-bâtın anlayışları ele alınmış ve konuyla ilgili olarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

“Bahâeddin Nakşibend'in açıklamasına göre, itikada, amele ve ahlâka dair olan şer'î hükümler lisan ile beyan ve teklif olunmuştur. Lisan ile beyan olunan şer'î hükümler tevatür yoluyla gelmiş ve bilinmiştir. Keşf ve vicdan, bu hükümlere tatbik olunmalıdır. Muvafık olursa güzeldir, olmazsa teville kabil olanlar şer'î hükümler çerçevesinde tevil edilmelidir aksi takdirde bunlara itibar edilmez. Şer'î açıdan mükellef olunanları lisan ile bilmek mümkün olduğu gibi vicdan ile de bilmek mümkündür. Lisan ile bilinmesi mümkün olup lafızla dile getirildiği için bunlara ilm-i zâhir denilmiştir. Lisan ile beyan olunan şeyler, amel ile icra edilmelidir. Bir kişi mürşid-i kâmilin sohbetine devam edip kalben ona teveccüh ve muhabbet gösterirse, Hak Teâlâ onun kalbine de ilmi ihsân eder. Bu yolla elde edilen bilgiye ilm-i bâtın denir. Zâhirî bilgi isnada, bâtinî bilgi mürşid-i kâmile muhtaçtır. Bâtınî bilgi cezbe yoluyla veya bu ilmin ehillerine gâibâne bir şekilde muhabbet sebebiyle de tahsil edilebilir fakat bu nadirdir. Genellikle şeyhin sohbetine katılmak ile hâsıl olur. Zâhirî bilgide üstada, bâtinî bilgide şeyhe muhabbet etmek gerekir. Fakat iki bilgi türünde de asıl muhabbet Allah'a ve Hz. Peygamber'e olmalıdır. Muhabbet ve hüsn-i zan olmadan ilim elde edilemez. Şeriat ve tarikatin temelinde muhabbet vardır. Kişi, mürşid-i kâmilin sohbetine devam etmekle kötü ahlâkî vasıflardan kurtulur, bâtinî tasfiyesi gerçekleşir ve ilm-i bâtın sahibi olur.”¹⁸

¹⁶ Ebû Nasr Abdullah b. Ali es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma` fî târihi't-Tasavvufi'l-İslâmî*, haz. Kâmil Mustafa el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 25-26.

¹⁷ Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/13.

¹⁸ Murat Demir, *Murad-ı Nakşibendî ve Menâkıbı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi,

Bahâeddin Nakşibend, şer'î hükümlerdeki iman-amel-ahlâk birlikteliğine vurgu yapmış ve bu hükümlerin insanlara ulaşma metodunun lisan olduğunu ve bu yolla tebliğ edildiğini, söz konusu ilmin de ilm-i zâhir diye isimlendirildiğini ifade etmiştir. Keşif ve vicdanın sınırlarının şeriat tarafından çizildiğini özellikle belirtmiştir. Nitekim keşif, ancak şeriata uyduğunda veya bu çerçevede tevîl edilebildiğinde geçerlidir ve kabul edilebilir. Şer'î ilimler, âlimlerden öğrenilir. İlm-i bâtın ise mürşid-i kâmilin sohbetine devam etmek suretiyle elde edilir. Şeriat ve tarikat, muhabbetten oluşur.

“Murad Nakşibendî'nin izahına göre, Hz. Peygamber şeriatı zâhiren ve bâtinen; itikâden ve amelen bilirdi. Ondan, zâhiren ve bâtinen ümmetine ulaştı. Zâhiren, lisan vasıtasıyla; bâtinen ise muhabbet ve kalp erbabından sohbet yoluyla kalpten kalbe ulaştı. Aynı zamanda şeriat-ı Muhammediye tam bir itaat ve kalp erbabına muhabbet etmek suretiyle rabt-ı kalp ile de batınî vicdan tahsil edilir. İlm-i bâtın, Hz. Peygamber'e ve kalp erbabına muhabbet ve teveccüh ederek, şeriata tâbî olarak, batını tasfiye ederek, nefsi tezkiye ederek, tahkîkî iman sahibi olarak hâsıl olur. Bir kimse, kalbinin sıdkı ve samimiyeti sebebiyle ilm-i bâtına ve muhabbete vâsıl olabilir fakat nadirdir. Şeriata uyan, sünnete ihtimam gösteren, sâlihlerle ve meşâyıha kalpten muhabbet edenler ilm-i bâtına hakikatiyle ulaşır. Helal lokma, Kur'ân okumayla meşguliyet, kalp erbabının hallerini mütalaa etmek muhabbete, sahîh bir vicdana, zevk-i selîme sebep olur.”¹⁹

Murad Nakşibendî'nin açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda şer'î ilimler, Hz. Peygamber'den zâhir ve bâtın yoluyla ümmetine tevarüs etmiştir. Zâhiren ulaşma vasıtası lisandır. Bâtinen ise sûfiler vasıtasıyla kalpten kalbe ulaşmıştır. İnsana düşen, şeriata tam bir şekilde uyma, kâmil bir imana sahip olma, Hz. Peygamber'e ve sûfilere muhabbet besleme, kalbi tasfiye, nefsi tezkiye etmektir. Bu şekilde hareket edildiğinde vicdânî uyanış başlar ve

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 19-21.

¹⁹ Demir, *Murad-ı Nakşibendî ve Menâkıbı*, 37-38.

ilm-i bâtın elde edilir. Açıklamada zâhir ve bâtın ilimlerini elde etmede temel duygunun muhabbet olduğu vurgulanmakta ve kalp ön plana çıkarılmaktadır.

Bahâeddin Nakşibend ve Murad Nakşibendi'nin açıklamaları birlikte değerlendirildiğinde, şariat ve tarikatın; zâhirî ve bâtınî ilmin birlikteliğinin ve birbirini desteklemesinin öneminin altının çizildiği görülmekte, muhabbetin temel unsur olarak ön plana çıkarıldığı müşâhede edilmektedir. Ayrıca bâtın ilmine vâsıl olma metotları olarak sohbet ve rabıta konularına da değinilmiştir.

“Şems-i Sivâsî’ye²⁰ göre bâtınından feyiz nûrları kesilmiş sâlikin kalbinde yakarış, dilinde inilti kalmaz. Ama sâlikin kalbine bâtından rahmet nehri çok güçlü bir şekilde döküldüğünde, varidât-ı ilahî ve temiz işaretler şiddet ve hararetle onun kalbine yönelir. Sâlik, bu durumda nefesine sahip çıkamaz. Elinde olmadan kalbi deprenir ve heyecana kapılır; bedeni bir sağa bir sola devrilip durur. Eğer, Cemâl tecellisinin bir eseri olarak bu vâridâtlar kişiye gelirse kişi sevince erer. Celâl tecellisinin bir göstergesi olarak bu vâridâtlar gelirse sâlik ürperir, korku duyar.”²¹

Yukarıdaki açıklamada bâtınî bilgiye sahip olan ile bu bilgisi kesilmiş sâliklerin karşılaştırıldığı görülmektedir. Bir sâlikin kalbine gelen ilâhî feyizler kesilmişse gönlü ve dili de zikirden uzaklaşır. Bununla birlikte ilâhî feyze ve vâridâtlara muhatap olan sâlikin kalbi de bedeni de bu vâridâtların etkisiyle heyecanlanır. Yani ilâhî feyizlerin etkisi, sâlikin zâhirinde de bâtınında da görülür. Ayrıca burada tecelli kavramının da ele alındığı müşâhede edilmektedir.

Sûfilerin ilm-i bâtın dedikleri marifettir. Mârifetin kaynağı ise muhabbettir. Muhabbet, kalbin bir eylemidir. Bu nedenle sûfile-re göre keşfin kaynağı kalptir. İlim, irfanın kapısıdır. İrfan, ilmin

²⁰ Şems-i Sivâsî, 16. yüzyılda yaşamış Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusudur. Geniş bilgi için bk. Hasan Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/523-526.

²¹ Receb-i Sivâsî, Şems-i Sivâsî Menakıbnamesi: Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı'ş-Seyh Şemsüddin Ebi's-Senâ, haz. Fatih Çınar (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020), 49.

zıddı değil içi ve derunudur. Kur'an'da kalp idrak²² ve ibret/akıl merkezi olarak nitelendirilmekte ve asıl körlüğün, kalplerin körlüğü olduğu ifade edilmektedir.²³

İlim konusuyla ilgili olarak sûfilerin açıklamaları değerlendirildiğinde, ilm-i zâhir ile ilm-i bâtının tanımlandığı, ilm-i bâtının elde edilme yöntemlerinden bahsedildiği, ilm-i batının temelini ilm-i zâhir olduğu ve ilm-i bâtının sâlik üzerindeki etkileri gibi konular üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu konuların izahında ise tasavvufî muhtevaya sahip olan sohbet, rabîta, keşif, tecelli, vâridât konularından da bahsedildiği müşâhede edilmektedir.

2.2. İbadetler

İbadet, mükellefin yaratanına karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve resulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir.²⁴

İbadetlerin daha çok bâtinî özellikleri, ruhu ve özü üzerinde duran sûfiler, kalp temizliğine, ruhun olgunlaşmasına vesile olan ve sonuçta insanı Allah'a yaklaştıran her türlü iyi halleri ve davranışları ibadet sayarlar.²⁵ Onlar, şer'î hükümlerin sembolik yönleri üzerinde çokça durmaktadırlar. Bunu, ibadetlerin temsil ettiği manalara azamî ölçüde vakıf olmak ve mârifet yolculuğunda bu manaları tefekkür etmek düşüncesiyle yaparlar.²⁶ İbadetlerin zâhirî hükümlerinin ele alındığı fıkıh kitaplarının hilafına tasavvufî eserlerde daha çok ibadetlerin manevî, bâtinî boyutlarına yer verilir.²⁷

Bu bölümde Ebû İshâk Kâzerûnî, Ahmed er-Rifâî, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, İbn Atâullah el-İskenderî ve Receb-i Sivâsî'nin

²² Muhammed 47/24; Kâf 50/37.

²³ el-Hac 22/46.

²⁴ Ferhat Koca, "İslâm'da İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/240.

²⁵ Süleyman Uludağ, "Tasavvuf ve İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/247.

²⁶ İdris Türk, "Sûfilerin Bahsettiği Bâtın İlmi ile Bâtın İlmini Yanlış Yorumlayanların İddiaları Arasında Bir Mukayese", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2012), 255.

²⁷ M. Mustafa Çakmakhoğlu, "Mevlânâ'ya Göre İnanç ve İbadet Boyutlarıyla Dindarlıkta Süretten Mânâya Yöneliş", *Mârife* 7/3 (2007), 14.

ibadetler hakkındaki zâhir-bâtın anlayışları ele alınmış ve konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

“Ebû İshâk Kâzerûnî, bir soru üzerine iman ve İslâm arasındaki farkı izah etmiş, imanın hâs, İslâm’ın umum olduğunu; İslâm’ın zâhirde, imanın bâtında olduğunu ifade etmiştir.”²⁸

İmanın, kalbî bir eylem olduğu için bâtında yer aldığı belirtilmiş, İslâm ise davranışlara yansıyan yönü dolayısıyla zâhirî olarak nitelendirilmiştir.

“Ahmed er-Rifâî’ye göre oruç, sadece yeme- içmeyi terk etmekten ibaret değildir, asıl oruç, nefisleri kirlerden ve helak edici günahlardan korumak, dilleri boş sözden, incitmekten ve ayıptan korumaktır.”²⁹ Mevlânâ ise orucun, bedenlerin tabibi ve ruhların muhafızı olduğunu belirtir. Yani oruç, vücudu hastalıktan ve taati tembellikten temizler, ruhu yalnızlık kuruntusundan kurtarır.”³⁰

İki açıklama birlikte değerlendirildiğinde oruç ibadetinin bâtını/ruhî yönüne vurgu yapıldığı görülmektedir. Orucun nefis ve günahlar konusundaki koruyucu özelliğinden söz edilmiş; sadece bedeni değil aynı zamanda akli, kalbi ve ruhu da koruduğu belirtilmiştir. Zira insan oruç ibadetini yerine getirirken kendi acziyetinin farkına vararak Allah’ın yüceliğini idrak eder.

“Mevlânâ’nın belirttiğine göre Allah, imanı şirkten; namazı kibirden temizlemek; zekâtı rızka sebep olmak; orucu halkın içtenliğini denemek; haccı dini kuvvetlendirmek; cihadı İslâm dinini yükseltmek için kullarına farz kılmıştır.”³¹

Burada yer verilen örneklerde de görüldüğü üzere her ibadetin bir hikmetinin, gayesinin, ruhunun yani bâtını/kalbî olarak insana kazandırdığı ahlâkî erdem ve faziletlerin olduğu belirtilmiştir.

²⁸ Şevki Çelebi, *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî (İnceleme- Metin-Tıpkı Basım)*, haz. Fatih Bayram (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 187.

²⁹ Ahmed b. Celâl el-Mısri, *Celâu’s-Sadâ fî Sireti İmâmi’l-Hudâ*, çev. Hayri Kaplan (Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, 2004), 176.

³⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2011), 416.

³¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 463.

tir.

“Mevlânâ’ya göre insan bir çanak gibidir. Onun dışını yıkamak, yerine getirilmesi gereken bir görev olsa da içini yıkamak daha elzemdir. Çünkü Allah’ın şarabı ancak temiz olan bir kaba doldurulur. Bu bakımdan Allah bizden kabı temizlememizi istiyor. Nefsi ve şeytanı ölüp kötü ahlâktan temizlenen kişi, hâşâ Allah’a değil, Allah’ın yoluna ulaştığı halde Allah’a ulaşamadığını bildiği zaman yoldan sapmıştır.”³²

Açıklamaya göre insan, maddî ve manevî özellikleriyle bir bütündür ve zâhirini temizlemek zorunda olduğu gibi bâtınını da temizlemelidir. Allah, insanın kalbine bakar ve ona göre muamele eder. Bu sebeple, tasavvufun amacı kalp tasfiyesidir. Kalp, kötülüklerden temizlenerek ahlâkî güzelliklerle donatılmalıdır.

“Şems-i Tebrîzî şöyle demiştir: Burada iki veli bulunsa, birinin veliliği zâhiren bilinse ancak namazı terk ediyor olsa; diğerrinin ise bilinmiyor fakat namaza devam ediyorsa ben veliliği aşikâr olmayan veliye uyar ötekine selâm vermem.”³³

Görüldüğü üzere velilik konusu, namaz ibadeti örnekliğinde ele alınmıştır. Velî, ibadetleri yerine getirme noktasında hem gösterme hem de örnek olma açısından insanları etkileyerek rol model olmalıdır. Bu açıklamada ayrıca şeriat-tarikat dengesinin ibadetler noktasında zâhire yansıması gerektiği de ifade edilmektedir.

“İbn Atâullah el-İskenderî’nin³⁴ belirttiğine göre Allah’ın kullarından istediği farzlar, zâhir ve bâtın olmak üzere iki kısım dır. Zâhir olanlar: Beş vakit namaz, zekât, ramazan orucu, hac, iyiliği emredip kötülüktan nehyetmek, anne babaya iyilik gibi ibadetlerdir. Bâtın olanlar ise Allah’ı bilmek, O’nun için sevmek, O’na dayanmak, vaadine güvenmek, O’ndan korkmak,

³² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 248.

³³ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 544.

³⁴ İbn Atâullah el-İskenderî, Şâzeliyye tarikatının Ebû’l-Hasan eş-Şâzeli ve halifesi Ebû’l-Abbas el-Mürsî’den sonra üçüncü büyük şahsiyetidir. Kitleleri etkileyen hitabeti ve sohbetleriyle bilinmektedir. Eserlerinde, tasavvufun en derin konularına dair bilgiler bulmak mümkündür. Geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, “İbn Atâullah el-İskenderî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/337.

O'ndan ummak gibi hususlardır. Bu da iki kısma ayrılır: Senden yapmanı istediği şeyi yapmak, yapmamayı istediği şeyi terk etmek. Bu iki durumu da şu ayeti kerime barındırır: “*Şüphesiz Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkinlikten, fenalıktan ve azgınlıktan nehy eder.*”³⁵ (...) Her emredilen ve teşvik edilen şey Allah’a yakın olmayı, nehyedilen ve hoş görülme-yen şeyler de ondan ayrılmayı gerektirir. Taatler, yakın olmanın sebepleri ve vesileleridir, bu yüzden emredilmişlerdir. Masiyetler ise ayrılık sebepleri ve vesileleridir. Bu yüzden nehyedilmişlerdir. Zâhir olan farzlar, bâtinî farzlardan ayrılmazlar. Bâtınî farzlar onların şartları ve asıllarıdır. Zâhirî ve bâtinî farzlar arası zâhir ile bâtin arası gibidir. Hz. Peygamber’in şu sözü bunu açıklamıştır. “*Müminin niyeti amelinden hayırlıdır.*”³⁶ Bâtınî günahların küçükleri ve büyükleri, zâhirî günahların büyük ve küçüklerinden daha şiddetlidir.”³⁷

Yukarıdaki açıklama göz önünde bulundurulduğunda ibadetler, zâhir ve bâtin kavramları üzerinden izah edilmiş, örneklendirilmiş ve bu ibadetlerin birbirini desteklediği belirtilmiştir. Zâhirî ibadetlerin ruhu ve tamamlayıcısı, bâtinî ibadetlerdir. Allah, ibadetler konusunda kullarını mükellef kılmıştır. Allah’ın emir ve nehyinde kul için muhakkak bir hikmet vardır. Ayrıca günahlar da zâhir ve bâtin olarak ele alınmış olup, bâtinî günahların daha şiddetli olduğu belirtilmiştir.

“İbn Atâullah el-İskenderî’nin izahına göre, Allah kullarına kendisine ibadet etmelerini emretmiştir. Amelî olarak bunu gerçekleştirdikleri gibi, söyleyerek de nefislerine bunu tescil etmelerini, O’nu birmelerini, kulların tüm zâhirî azalarını ve iç varlıklarının hakikatlerini onun ibadeti için düzenlemesini

³⁵ *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2007), en-Nahl 16/90.

³⁶ Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002), 5/185 (No: 5942).

³⁷ Kadri Ogul, İbn Atâullah el-İskenderî’nin Letâifü’l-Minen fî Menâkibi eş-Şeyh Ebi’l-Abbâs el-Mursî ve Şeyhihi Ebi’l-Hasan Adlı Eserin Tercüme ve Değerlendirilmesi (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 29-30.

istemiştir. Ta ki, nefsi onun için ibadetten geri kalır ve ona tek-life bağlı kalmak ağır gelirse, Allah'a ibadet edeceğine ve ondan başkasına ibadet etmeyeceğine dair itirafı kulun üzerine bir hüccet olur. “Yalnız sana ibadet ederiz”³⁸ sözü ile kullardan “Na’budu” kalıbıyla ibadetin tüm zâhir azalarını ve bâtını amellerini kapsamamasını istedi ki çoğul kullandı.”³⁹

İzahta, Fatihâ suresindeki ayetler üzerinden ibadetlerin önemi ve yalnızca Allah için yapılması gerektiği belirtilmiştir. İbadetlerin, zâhiren yerine getirilmesi gereken şekil ve şartları bulunduğu gibi bâtinen de yerine getirilmesi gereken amellerin bulunduğu ifade edilmiştir. İbadet sırasındaki kıraat ve davranışlar, kalp ile bütünleştğinde hakikî bir anlam ve değer ortaya çıkar.

“Receb-i Sivâsî’ye⁴⁰ göre kalbi uyanık ve derin anlayış sahibi olan âlimler Kurân-ı Kerîm’i sürekli okumayı terk etmezler. Gâfil, ömürlerini boş söz ve eğlenceyle geçiren âlimler ise Kurân-ı Kerîm okuma hasletini terk eder ve onu çokça okumazlar. Hz. Peygamber’in şikâyeti olarak, Allah Teâlâ’nın şöyle buyurduğu, büyük hatayı görmezden gelirler: “*Ya Rabbi! Kavmim şu Kur’ân’ı terk edilmiş bir şey haline getirdi.*”⁴¹ Ömürlerini bu şekilde tüketenlere azap indiği zaman çok yazık olacak”⁴²

Mezkûr sûfiye göre bâtinen kalbî idrak gücüne sahip olan âlimler, Kur’an kıraatini ihmal etmezler. Ancak, dünyanın zâhiri güzelliklerine aldananlar ise ihmal ederler. İnsan, dünyanın zâhiri süslerine değil kendi kalbine yönelmeli ve bâtınını güzelleştirmekle

³⁸ el-Fâtiha 1/5.

³⁹ Ogul, İbn Atâullah el-İskenderî’nin Letâifü’l-Minen fî Menâkibi eş-Şeyh Ebi’l-Abbas el-Mursî ve Şeyhihi Ebi’l-Hasan Adlı Eserin Tercüme ve Değerlendirilmesi, 105-106.

⁴⁰ Recep Efendi, Şems-i Sivâsî’nin kardeşinin oğludur. O, Şems-i Sivâsî’nin ilim halkasına çocuk yaşlarda dâhil olmuş, daha sonra damadı, Şems-i Sivâsî’nin vefatından sonra ise Sivas’taki tekkede vefatına kadar postnişin olarak görev yapmıştır. Recep Efendi’nin müntesibi olduğu ‘Şemsiyye’ yolu Halvetiyye tarikatının dört ana şubesinden birisidir. Bk. Fatih Çınar, “Halveti-Şemsi Şeyhlerinden Receb-i Sivâsî ve “Necmü’l-Hüdâ fî Menâkibi’ş-Şeyh Şemsüddin Ebû’s-Senâ” Adlı Eseri”, *Sûfî Araştırmaları* 9/18 (2018), 74-77.

⁴¹ el-Furkân 25/30.

⁴² Receb-i Sivâsî, *Şems-i Sivâsî Menakıbnamesi: Necmü’l-Hüdâ fî Menâkibi’ş-Şeyh Şemsüddin Ebi’s-Senâ*, 38.

meşgul olmalıdır.

“Receb-i Sivâsî’ye göre sûfiler, zorunlu ölüm gelmeden önce ihtiyarî ölümle nefislerini öldürdüler. Muhakkak ki onların kıyameti dünyada kopmuştur ve onlar ebedî hayatın dirileri olmuşlardır. Onlar aşkın şehitleridirler. Allah Teâlâ buyurmuştur: *“Ve Allah yolunda öldürülenleri, sakın ölümlerini sanmayın. Hayır (onlar) diridirler. Rablerinin katında rızıklandırılırlar.”*⁴³ Onlar övülmeye layık ahlâk ile ahlâklandıktan, razı olunan sıfatlarla donandıktan, Allah Teâlâ’nın zikriyle kalpleri mutmain olduktan, çeşitli ibadetlerle bâtınları aydınlandıktan ve kötü huyları iyi huylara dönüştükten sonra onlar gönüllerindeki rahatlık ve parlaklık ile gayret sahibi olurlar. Allah Teâlâ’nın dışındaki her şey, renkler ve şüpheler onların kalp aynasından silinir.”⁴⁴

Sûfiler, nefislerinin isteklerine yüz çevirerek ve onları terbiye ederek hakiki ölüme hazırlanırlar. Onlar, dünyayı kalplerinde öldürmüş, muhabbetullahâ yönelmişlerdir. Receb-i Sivâsî, sûfilerin bu özelliğinden dolayı onları “aşk şehidi” olarak nitelendirmiştir. Onlar bu makama, ibadetleri hakkıyla yerine getirdikten, bu ibadetlerin etkisiyle kötü huylarını iyi huylarına tebdil ettikten yani bâtınlarını temizledikten sonra ulaşmışlardır. Burada ibadetlerin ahlâk üzerindeki pozitif etkilerinden söz edildiği de söylenebilir. Söz konusu açıklamada ayetin işârî bir şekilde yoruma tabi tutulduğu da görülmektedir.

Yapılan tüm açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde ibadetler, zâhirî olarak şekil ve şartlara sahip olmakla birlikte onlara canlılık, derinlik ve zenginlik kazandıran bâtınî anlamlar da ihtiva etmektedir. Bu durumun örneklerle izah edildiği görülmektedir. Ayrıca ibadetler insanların bâtınlarını/kalplerini temizleyerek onlara ahlâkî olgunluklar da kazandırır. Böylece ibadetler, maddî ve manevî yönüyle bir bütün olan insanları hem zâhiren hem de bâtınen korumaktadırlar.

⁴³ Âl-i İmrân 3/169.

⁴⁴ Receb-i Sivâsî, Şems-i Sivâsî Menâkıbnamesi: Necmü’l-Hüdâ fî Menâkıbı’ş-Şeyh Şemsüddin Ebi’s-Senâ, 59-60.

2.3. Seyr ü Sülûk ile İlgili Konular

Seyr, cehaletten ilme, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlâka doğru hareket etmektir. Sülûk da tasavvuf yoluna girmiş kişiyi Hakk'a vuslata hazırlayan ahlâkî eğitimidir. Seyr ü sülûk, tasavvuf ve tarîkata giren kimsenin manevî makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirdiği safahata verilen isimdir.⁴⁵

Bu bölümde Ebû İshâk-ı Kâzerûnî, Ebu'l-Vefâ, Ahmed er-Rifâî, Mevlânâ, Ârif Çelebi, Alâeddin Ali es-Semerkindî, Receb-i Sivâsî ve Murad Nakşibendî'nin seyr ü sülûk konularındaki zâhir-bâtın anlayışları ele alınmıştır.

“Ebû İshâk-ı Kâzerûnî'ye göre dünya ehli, insanların zâhirî ayıplarını görürler fakat bâtınlarına nazar etmezler. Hakikat ehli ise insanların bâtınlarına nazar ederler zâhirlerine bakmazlar.”⁴⁶

İnsanların zâhirine bakan, kusurları görür çünkü dünyevî düşünce ve duygularla hareket eder. Sûfiler ise kalbe değer verdikleri için insanların bâtınlarına bakarlar. Yani aslolan kabuğa takılmamak, öyle meşgul olmaktır.

“Ebu'l-Vefâ'ya göre mürîde lazım olan gönlünü ve sırrını zâhiren ve bâtinen pak etmektir. Ayrıca farzları, sünnetleri edâ etmeye gayret göstermek, bidatlerden, fitnelerden uzak kalmak, ehl-i halk ve ehl-i tevâzu olmaktır. Aklından iyi fikirler geçirip kötü fikirlerden uzak durmaktır. Kendi nefesine nasihat edip Allah Teâlâ'nın mahlûkatını esirgemektir. Helal lokma yemek, şeriatın sınırlarından uzaklaşmamaktır. Sözüne vefâ göstermek, yalan davalar peşinden koşmamaktır. Allah Teâlâ'nın yasakladığından kaçınmaktır.”⁴⁷

Ebu'l-Vefâ'ya göre seyr ü sülûkun hedefi hem zâhir hem

⁴⁵ Ramazan Muslu, “Seyr ü Sülûk Terimleri”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 333.

⁴⁶ Çelebi, Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî (İnceleme- Metin-Tıpkı Basım), 174.

⁴⁷ Ömer Kaçmaz, Tacü'l-Ârifin Seyyid Ebû'l-Vefâ'nın Tarihsel Yaşamı, Vefâilik Hareketinin (Tarikatının) Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışında ve Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşundaki Önemi ve Ebû'l-Vefâ Menâkıb-nâmesi'nin Edisyon-Kritik Metni (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 237.

bâtın temizliğini gerçekleştirmektir. Onun açıklamasında müride tavsiyelerin olduğu görülmektedir. Şerîata uymak her şeyin temelidir. Halkın içinde bulunmak ve sosyal ilişkilerde tevazu içinde, şefkat duygusuyla hareket etmek önemlidir. Dikkat edilmesi gereken, fitne ve bidatlerden uzak durmaktır. Çünkü bunlar beşerî ve sosyal ilişkilerde zararlı olan olgulardır. Kişi ilk önce kendi nefesine hâkim olmalı sonrasında insanlara tavsiyelerde bulunmalıdır. Verilen sözlerle vefâ göstermek, insanlar arasındaki güvenin tesisinde önemli erdemlerden biridir. Tavsiyeler, müridin beşerî, sosyal ilişkilerini geliştirmeye yöneliktir.

“Ahmed er-Rifâi’nin belirttiğine göre mürid, hem zâhiren hem bâtinen dosdoğru ve düzgün olmazsa kendini parçalar ama şeyhi ona fayda vermez. Her taraftan gelenler gelir ona fakat ne şeyhine ne Rabbine yaramaz halde kalır, helak olanlarla birlikte yok olup gider.”⁴⁸

Seyr ü sülûk yolunda mürşid bir kılavuzdur. Eğer mürid, zâhirî ve bâtînî temizlenme yolunda doğru adımlar atmazsa mürşidin bir katkısı olmaz. Mürid bu noktada kendi iradesini düzgün bir şekilde kullanmalıdır. İç ve dış temizliğini sağlamayan müridin; kul-luğuna, kendine ve topluma faydası olmaz.

“Mevlânâ’ya göre kemâl ehli bir şeyh, hamama benzer. Hamama girdiğinde nasıl elbiselerden ve bütün eşyadan sıyrılmadan dış temizlik gerçekleşmezse, kâmil bir şeyhin yanına girdiğinde de kendini varlıktan ve kendine tapmak duygusundan sıyırmazsan hayata kavuşamaz ve nefsin aldatmasından ibaret olan iç cünüplükten de temizlenemezsin.”⁴⁹

Açıklamada müridin, mürşid-i kâmilin yanında benlik ve enaniyet duygularından uzaklaşması gerektiği ifade edilmiştir. Zâhirî kirlerden uzaklaşmanın, bâtînî kirlerden uzaklaşmayı beraberinde getirdiği belirtilmiştir.

“Ârif Çelebi’ye⁵⁰ göre haşerat kabilinden olan insanların

⁴⁸ Mısri, *Celâu’s-Sadâ fî Sireti İmâmi’l-Hudâ*, 202.

⁴⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 282.

⁵⁰ Ârif Çelebi; Sultan Veled’in oğlu, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin torunudur.

hepsi peygamberlerin ve velilerin taklitçisi olmuşlardır. Onlar anlayışlı iç nazarları ve aydınlatıcı kalpleri olmadığı için doğrudur ümidiyle gerçek olmayan her boş şeye inanırlar. Dış kerâmetler ve şeytanın aldatmasıyla gururlanırlar; fakat halk bu insanların muamelesinin şeytanla olduğunu, ruhlar âleminde ve sırlardan habersiz bulunduklarını, Hz. Muhammed'e uyma yolundan uzaklaştıklarını bilmez. Onlarda görünen kerâmetler de talihsizleri yoldan çıkarmak içindir; eşya zıddıyla ortaya çıkar. Velilerde görülen temiz kerâmetler ise Allah'tan korkan ruhlara, doğru yolu göstermek içindir.”⁵¹

Anlaşıldığı üzere sahte mürşid ve veliler, insanlara zarar veren haşarata benzetilmiştir. Onlar, gönül gözleri kapalı olduğu için yanlışla inanırlar. İstidrâcları diğer insanlar tarafından zâhiren bakıldığı için kerâmet olarak telakki edilir. Çünkü insanlar onların iç âlemini bilmedikleri için bu şekilde algılar ve onlara değer verirler. Velilerin, Allah'ın takdiriyle gösterdikleri kerâmetler, doğru yolu göstermek içindir fakat sahte velilerin istidrâcları ise insanları doğru yoldan uzaklaştırır. Burada zâhir ve bâtin kavramlarının kerâmet ve hakiki velî-sahte velî konularıyla bağlantılı olarak ele alındığı görülmektedir.

“Ârif Çelebi'nin belirttiğine göre mucize, Allah erlerinin gücü önünde, ümmetin âcizlerinin, güçsüzlüklerinin ortaya çıkması, Allah'ın inâyet ve rahmetine nail olmak için güçsüzlüğünü itiraf etmesi içindir. Hâl ve kerâmetler, âriflerin zarafetidir. Çünkü sıradan bir kuş bile bir dağdan diğer dağa uçuyor, bir tahta parçası da akan suyun üzerinde gidebiliyor. Temiz erlerin kudreti, kendi müridlerini, Allah'a ulaşmalarında, dinî ve dünyevî isteklerinin elde edilmesi için işlerine hareket vermesinde ve ceza gününde de onlara şefkatli bir şefaathçi olmalarında görülür.”⁵²

Mevlevîyye tarikatının yayılmasında büyük rolü vardır. Geniş bilgi için bk. Tahsin Yazıcı, “Ârif Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/363-364.

⁵¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 632.

⁵² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 652-653.

Mezkûr sûfî, mucize ve kerâmet konularına değinmiş ve kerâmeti âriflerin zarıflığı olarak nitelendirmiştir. Onun izahına göre kerâmet, sadece gökyüzünde uçmak ya da su üstünde yürümek gibi zâhiri özelliğe sahip değildir. Asıl kerâmet, müridlerin Allah’a ulaşmalarında, bâtinî temizliği sağlamalarında, dinî ve dünyevî meselelerinde doğru bir rehber, iyi bir eğitimci olabilmektir. Ârif Çelebi’nin önceki açıklamaları da göz önünde bulundurulduğunda kerâmet konusunun izahında zâhir-bâtın kavramlarından istifade ettiği görülmektedir.

“Alâeddin Ali es-Semerkandî’ye göre sâlik, her makâma ve hâle tarîkat adabına riayet ederek ve edebi gözeterek ulaşabilir. Edebin hakikati, tüm hayırlı hasletlerin sâlikte birleşmesidir, zâhir ve bâtının temizlenmesidir. Sâlikin zâhiri ve bâtını temiz olunca edepli olur. Edebin kemâli kötü ahlâkın yerine güzel ahlâkın yerleşmesiyle olur. Şeriat âdâbı, zâhirin zinetidir, tarikat âdâbı bâtının zinetidir, hakikatin âdâbı ruhun süsüdür ve esrâr-ı mârifet, sırrın zinetidir. Bundan başka zevkle ve şühûd ile idrak olunan bir edep vardır ki o edep ashâb-ı kemâlin Allah’la muamele ettikleri edeptir. Zira, her makamın kendine göre edebi vardır.”⁵³

Hâl ve makamlara ulaşmanın vesilesi, şeriat, tarikat, hakikat, mârifet âdâbına riayet etmektir. Bu açıklamaya göre edep, zâhir ve bâtin temizliğinin hem metodu hem de sonucudur.

“Alâeddin Ali es-Semerkandî’ye göre maârif-i ledünniye’nin nûrları Hz. Muhammed’in nûrundan alınır. O nûrun aslı âlemlerin rabbinin nûrundandır. Ârifin kalbi nûr-ı Rabbü’l-âlemîn ile nûrlanınca onun bâtını, nefsânî ve şeytânî noksanlıklardan ve ayıplardan temizlenir. O ârifin sırrı (kalbi) nûr-ı ceberût ile dolar.”⁵⁴

Alâeddin Ali es-Semerkandî’nin izahına göre ledünnî/bâtınî

⁵³ İsmail Hakkı Mercan, *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi’nin Transkribe, Tahlil ve Tenkidi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 315-316.

⁵⁴ Mercan, *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkandî ve Menâkıb-nâmesi’nin Transkribe, Tahlil ve Tenkidi*, 356.

ilim, kaynağını Hak Teâlâ'nın ve Hz. Peygamber'in nûrundan almıştır. Ârifler o nûrların vesilesiyle bâtınî temizliğe vasıl olur ve kalpleri şüphelerden, eksikliklerden, kusurlardan uzaklaşır. Açıklamada bâtınî temizlik üzerinde durulmuş ve kaynağı belirtilmiştir.

“Alâeddin Ali es-Semerkindî'nin belirttiğine göre havâs, bâtın gözüyle ehl-i kemâli görür ve bilirler. Hz. Peygamber “Mü'min Allah'ın nûruyla bakar”⁵⁵ buyurmuştur. Hak nûruyla bâtın gözünü süsleyenler, ashâb-ı kemâli müşâhede ederler ve onların gizli rumuzlarını bâtın kulağıyla dinlerler ve anlarlar. Her kim o kâmillerin kemâlâtından ve müşâhedât-ı sübhâniyyesinden bir şey talep ederse o kişi halktan uzak olsun ve şeytanın vesvesesini gönülden çıkarsın. Eğer beğenilmeyen sıfatlarını, kötü huylarını ve nefsinin vesveselerini terk ederse manevî zilletlerden kurtulur.”⁵⁶

Burada havâssın, bâtın gözüne sahip olması sebebiyle kemâl ehlini tanıdıkları, onların sembolik ve gizli ifadelerini bâtın kulağı sayesinde idrak ettiklerinden bahsedilmektedir. Tanımayı ve anlamayı sağlayan göz ve kulağın, bâtınî manaları idrak etme fonksiyonu açısından ele alındığı görülmektedir.

“Receb-i Sivâsî'nin ifadesine göre meşâyihin nesebi yani maddî ve manevî olmak üzere iki türlü evladı vardır. Nesebi olan evlatları, malına varis olmak, evlat ve torunlarına bakmak ve nesilden nesle soyunu sürdürmek içindir. Manevî evlatları ise yüzyıllar boyunca sünnet-i seniyyeyi ihya ve irşad içindirler. Meşâyihin hilafet makamına geçmeye layık ve daha faziletli olan evlatları zikredilen bu sonunculardır. Çünkü onlar hikmet sahibidirler.”⁵⁷

Görüldüğü üzere meşâyihin evladı iki kısımda ele alınmıştır. İlki, zâhiren soyunu devam ettiren çocukları, torunları gibi vârisle-

⁵⁵ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, el-Kütübü's-Sitte, Mevs'uatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdülazîz (Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000), “Tefsîru'l-Kur'ân”, 15 (No: 3127).

⁵⁶ Mercan, *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkindî ve Menâkıb-nâmesi'nin Transkribe, Tahlîl ve Tenkidî*, 359.

⁵⁷ Receb-i Sivâsî, *Şems-i Sivâsî Menâkıbnamesi: Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemsüddin Ebi's-Senâ*, 48.

ridir. İkincisi ise bâtinen ilmini, tasavvuf anlayışını ve meşrebini sonraki nesillere aktaran evlatları yani müridleri, öğrencileridir. Bu iki nesil vasıtasıyla zâhirî ve bâtinî neseb devam eder. Açıklamada, tasavvufî hilâfette kan bağının değil liyakatin önemli olduğu vurgulanmıştır.

“Receb-i Sivâsî’ye göre bazı kimseler sadece şekil itibarıyla, bir elinde tespîh, diğer elinde asaya dayanmış halde abâ elbiseler giyerek kendilerini olgun, kurtuluşa ermiş, keşif ehli şeyhlerden sayarlar. Halbuki onlar, dış görünüşlerinin aksine iç âlemlerinde herhangi bir olgunluğa sahip değildirler. Bunlar, gündüzleri oruç tutmaz, geceleri teheccüde kalkmaz, namaz kılmazlar.”⁵⁸

Metindeki ifadeler göz önünde bulundurulduğunda şunlar ifade edilebilir ki, tasavvufu sadece şekilsel olarak algılayan ve kıyafetler üzerinden değerlendirenler, kendilerini keşfe sahip olan kâmil bir şeyh olarak görürler ve bu şekilde insanlara gösterirler. Halbuki onlar iç dünyalarında kemâlâta sahip değildirler. Çünkü zâhire takılıp kalmışlar bâtinî güzelliklerden uzaklaşmışlardır.

“Murad Nakşibendî’ye göre bâtın tasfiyesi ve fenâ-bekâyâ ermek, ehillerinin sohbetine devam etmekle veya onlara gaibane muhabbetle ve kelime-i tevhîd zikrine iştigal ile gerçekleşir. Lakin daima şeriata uymak şarttır.”⁵⁹

Burada, tasavvufun amaçlarından olan kalbin tasfiyesini gerçekleştirme metotlarından bahsedilmiş ve bunların da sohbet, muhabbet ve zikir olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca sohbet yapan kişide liyakate, sohbete katılmada ise süreklilik olgularına dikkat çekilmiştir.

Konuyla ilgili yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde sûfilerin zâhir-bâtın yaklaşımlarının; seyr-ü sülûkun hedefi, metodu, etkisi, seyr ü sülûkta edebî rolü, tasavvufta liyâkatin önemi, velilik, kerâmet, mürid-mürşidin özellikleri konuları

⁵⁸ Receb-i Sivâsî, Şems-i Sivâsî Menâkıbnamesi: Necmü’l-Hüdâ fî Menâkıbı’ş-Şeyh Şemsüddin Ebi’s-Senâ, 64.

⁵⁹ Demir, *Murad-ı Nakşibendî ve Menâkıbı*. 26.

çerçevesinde ele alındığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Sûfiler, zâhirî görünüm ve anlamların yanında bâtinî olarak nitelendirdikleri derin manaların da olduğunu kabul etmişler ve bu doğrultuda konulara yaklaşmışlardır. Bu çalışmada zâhir ve bâtin kavramlarının ilim, ibadet ve seyr ü sülûk konularındaki anlam alanı üzerinde durulmuştur.

Zâhir ve bâtin kavramlarının; İslâm-iman, ilim türleri, âlim-ârif, şeriat-tarikat, hakikî-sahte, insanın şekli ve kalbî özellikleri, ibadetlerin şer'î özellikleri ve manevî incelikleri gibi anlam alanlarında kullanıldığı müşâhede edilmiştir.

Zâhir ve bâtin kavramlarına yüklenen mananın sûfilerin tasavvufî düşüncesine, meşrebine göre farklı anlamlar ve yorumlar içerebildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu kavramlar birbirine tezat oluşturarak gerilim oluşturabilecek mecrada ele alınmamıştır. Birbirini tamamlayan bir bütünün iki parçası olarak anlamlandırılmışlardır.

Tasavvufun bilgi anlayışının yansıması olarak ilim, zâhir ve bâtin olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Sufilerin ilm-i bâtin dedikleri mârifettir. Mârifetin kaynağı muhabbettir. Muhabbet ise kalbin bir eylemidir. Bu nedenle sûfilere göre keşfin kaynağı kalptir. İlim, irfanın kapısıdır. İrfan, ilmin zıddı değil içi ve derunudur. İncelenen sûfî menâkıbnâmelerinde, sûfilerin konuyla ilgili açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda ilm-i bâtinin, ilm-i zâhir üzerine inşa edildiğinin özellikle belirtildiği ve şeriat-tarikat dengesinin gözetildiği görülmüştür. İki ilmin odak noktasında muhabbet kavramının yer aldığı tespit edilmiştir.

İbadetler açısından zâhir kavramı, şer'î temeli, şekil ve şartları ihtiva etmektedir. Bâtın ise ibadetlere derunîlik ve canlılık kazandıran niyet, ihlas ve samimiyet gibi anlam boyutunda ele alınmıştır. Bununla birlikte ibadetlerin insanın iç ve dış temizliğindeki yeri ve önemi üzerinde durulduğu, konu izahında benzetme ve temsillerden istifade edildiği de görülmüştür.

Seyr ü sülûk konuları açısından ise mürîd ve mürşidin va-

sıfları, keşif ve kerâmet, velilik gibi konularının ele alındığı müşâhe-
de edilmiştir.

Kaynakça

- Afîfî, Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf (İslâm'da Manevi Hayat)*. çev. Ekrem Demirli – Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Aksoy, Hasan. “Şemseddin Sivâsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/523-526. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Baz, İbrahim. *Kadıızâdeliler Sivasiler Tartışması*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. “Mevlânâ'ya Göre İnanç ve İbadet Boyutlarıyla Dindarlıkta Süretten Mânâya Yöneliş”. *Mârife* 7/3 (2007), 7-28.
- Çelebi, Şevkî. *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî (İnceleme-Metin-Tıpkı Basım)*. haz. Fatih Bayram. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- Çınar, Fatih. “Halvetî-Şemsî Şeyhlerinden Receb-i Sivâsî ve “Necmü'l-Hüdâ fî Menâkibi's-Şeyh Şemsüddin Ebû's-Senâ” Adlı Eseri”. *Sûfî Araştırmaları* 9/18 (2018), 74-148.
- Demir, Murat. *Murad-ı Nakşibendî ve Menâkıbı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Eflâkî, Ahmed. *Ariflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2011.
- Ergin, Refik. *İslâm Düşüncesinde Zâhir-Bâtın Ayrımı Açısından Kadızâdeliler Örneği*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Kahire: y.y., 1939.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 6. Cilt. Beyrut: Daru's-Sadr, ts.
- İdiz, Ferzende. “Tasavvufta İlm-i Zâhir-İlm-i Bâtın Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2006), 237-260.
- Kaçmaz, Ömer. Tacû'l-Ârifin Seyyid Ebû'l-Vefâ'nın Tarihsel Yaşamı,

- Vefâîlik Hareketinin (Tarikatının) Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışında ve Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşundaki Önemi ve Ebû'l-Vefâ Menâkıb-nâmesi'nin Edisyon-Kritik Metni. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kara, Mustafa. "İbn Atâullah el-İskenderî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/337-338. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kara, Mustafa. *Gönül Mektupları*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2003.
- Koca, Ferhat. "İslâm'da İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/240-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Mercan, İsmail Hakkı. *Şeyh Alaeddin Ali b. Yahya es-Semerkindî ve Menâkıb-nâmesi'nin Transkribe, Tahlil ve Tenkidi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Mısri, Ahmed b. Celâl. *Celâu's-Sadâ fî Sîreti İmâmi'l-Hudâ*. çev. Hayri Kaplan. Ankara: Ehl-i Beyt Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, 2004.
- Muslu, Ramazan. "Seyr ü Sülûk Terimleri". *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Necmeddin-i Kübrâ. *et-Te'vilâtü'n-necmiyye fî't-tefsiri'l-işârî es-sûfî*. thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. 6 Cilt. Beyrut; y.y., 2009.
- Ogul, Kadri. İbn Atâullah el-İskenderî'nin Letâifü'l-Minen fî Menâkibi eş-Şeyh Ebi'l-Abbas el-Mursî ve Şeyhihi Ebi'l-Hasan Adlı Eserin Tercüme ve Değerlendirilmesi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Receb-i Sivâsî. Şems-i Sivâsî Menakıbnamesi: Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemsüddin Ebi's-Senâ. haz. Fatih Çınar. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî. *el-Luma` fî târihi't-Tasavvufi'l-İslâmî*. haz. Kâmil Mustafa el-Hindâvî. Beyrut:

- Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Süslü, M. Zeki. *Tasavvufî Tefsîr Metodu ve Bâtınî Te'vîl Geleneğiyle Mukayesesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdî Abdulmecid es-Selefî. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Sünen-i Tirmizî*, el-Kütübü's-Sitte, Mevs'uatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, haz. Sâlih b. Abdülazîz (Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Lumâ' fi't-tasavvuf: İslâm Tasavvufu*. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Türk, İdris. "Sûfîlerin Bahsettiği Bâtın İlmi ile Bâtın İlmini Yanlış Yorumlayanların İddiaları Arasında Bir Mukayese". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2012), 252-271.
- Uludağ, Süleyman. "Tasavvuf ve İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Uludağ, Süleyman. "Başlangıçtan Günümüze Tasavvufta Usûl Meselesi", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi-2*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2001.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf ve Tenkit*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Yazıcı, Tahsin. "Ârif Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/363-364. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

**Examination of Some Sufistic Issues Handled within the Scope
of Apparent and Esoteric Understandings Together with Sufi
Manākibnāmas**

Summary

With its emergence, a thought system determines its method by trying to find a place for itself, creating its terminology and attributing meanings reflecting its own understanding of concepts. For this reason, it is important to explore the meaning field of the concepts.

Sufism is a science that does not neglect wisdom while considering the heart as a central authority to comprehend things. The purpose of this science is to raise the perfect human, and its method is to educate the soul and the purification of the heart. While accomplishing this goal, he considered human beings as a whole with their apparent/formal and intangible/heart-related features. The Sufis acknowledged that besides the apparent appearances and meanings, there are also deep meanings that they define as intangible. Apparent and Esoteric approaches of Sufis affected their Sufistic activities and they interpreted cases from this perspective.

In this article, the names of the following Sufis are mentioned: Abū Ishāq Kāzarūnī (d. 426/1035), Abū al-Wafā (d. 501/1107), Aḥmad al-Rifāī (d. 578/1182), Shams al-Tabrizī (d. 645/1247 [?]), Mawlānā (d. 672/1273), Ibn Ata Allāh al-Iskandarī (d. 709/1309), ‘Arīf Chalabī (d. 719/1320), Bahā’ al-Dīn Naqshband (d. 791/1389), ‘Alā’ al-Dīn ‘Alī al-Samarqandī (d. 860/1456), Shams al-Sivāsī (d. 1006/1597), Rajab al-Sivāsī (d. 1010/1600), Murād Naqshbandī (d. 1132/1720). Manākibnāma that are the subject of the study, are the works that depict the Sufis who lived between the 11th and 18th centuries, influenced people with their mystical views, and had different sects and dignitaries.

This study aims to discuss and evaluate, the topics such as ‘ilm, worship, sayr al-sulūk, which reflects the understanding of Sufis that contain deep and rich meanings, giving information about the concepts of apparent and esoteric, in the example of Sufi

manākibnāmas.

The concepts of apparent and esoteric have been determined to be used in semantic fields such as Islam-faith, types of science, omniscient-wise, sharī'a-ṭarīqa, true-false, form and heart characteristics of human, religious characteristics and spiritual subtleties of worship. It has been observed that the meaning attributed to the concepts of apparent-esoteric can contain different meanings and interpretations according to Sufi thought and the constitution. However, the concepts in question are not discussed in a medium that can create tension by contrasting with each other. They are given meanings as if they are two parts of a whole that complete each other.

As a reflection of the understanding of knowledge in Sufism, discipline is taken into consideration in two ways as apparent and esoteric. What the Sufism call 'ilm al- bāṭin is the ma'rifa (skill). The source of skill is love. The love is a heart action. Therefore, according to Sufis, the source of discovery is the heart. Discipline is like the gate of knowledge. The 'irfān (knowledge) is the inner and deeper of discipline. When we examine explanations of Sufis about the above-mentioned topics in Sufi manākibnāma, it can be seen that esoteric science is based on apparent Science; plus, a balance between Sharī'a and sects is always sought out. It has been determined that the concept of affection is at the center of the two sciences. The concept of an apparition in terms of worship includes the religious basis, form and conditions. Esoteric, on the other hand, is dealt with in terms of meaning such as intention and sincerity that give depth and vitality to worship. Also, it is seen that the significance and place of religious cults in the internal and external cleansing of persons are considered and metaphors and representations are used while explaining the topic. In terms of the subjects of sayr al-sulūk, it was observed that the qualities of the murīd and the murshid were handled and explained within the framework of topics such as discovery, karāma and the status of waliy.

As a result, there is a layer of meaning in the truth of all be-

ings. Therefore, the subject of apparent and esoteric is essentially epistemological and ontological reality. Sufi's understanding of the apparent-esoteric is the reflection of these realities on subjects such as the science, the worship, the morality and the sayr al-sulûk.

Keywords: Sufism, Sufi, manâkibnâma, concepts, apparent and esoteric.